

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.46

BOHDAN V. KYTSAK

Verkhovna Rada of Ukraine (the Parliament of Ukraine) (Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6048-9958>

SELF-HELP COMMITTEES AS LOCAL MECHANISMS OF HUMANITARIAN ASSISTANCE TO THE POPULATION IN REICHSKOMMISSARIAT UKRAINE

Abstract. *The purpose of this study is to investigate the role of self-help committees in Reichskommissariat Ukraine as local mechanisms of humanitarian support for the population and to examine the peculiarities of their functioning under the conditions of the Nazi occupation regime.*

Scientific novelty. *The scientific novelty of the study lies in the fact that it is the first comprehensive analysis of the activities of self-help committees in Reichskommissariat Ukraine as local mechanisms of humanitarian support for the population under Nazi occupation.*

Conclusions. *The author concludes that self-help committees were established by the occupation authorities as a controlled alternative to the dissolved organizations of the Ukrainian Red Cross. They became an important component of the system of humanitarian support for the population in the occupied territories. Their main areas of activity included the provision of financial, material, and medical assistance to local residents. The study demonstrates that the self-help committees operated under the constant supervision of the German administration and were integrated into the system of occupation governance. In addition to their humanitarian functions, they were used to maintain social stability, meet the economic needs of the Reich, and exert propaganda influence on the population. It has been established that the primary burden of financing the activities of the self-help committees was borne by local residents. Thus, the self-help committees served as important local mechanisms of humanitarian support for the population in Reichskommissariat Ukraine.*

Keywords: *self-help committee, humanitarian support, local population, Nazi occupation, occupation administration, Reichskommissariat Ukraine, Second World War.*

Citation. Kytsak, B.V. (2026). Self-Help Committees as Local Mechanisms of Humanitarian Assistance to the Population in Reichskommissariat Ukraine. *Sumy Historical and Archival Journal*. XLVI, 46-58. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.46

КИЦАК Б.В.

Верховна Рада України (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6048-9958>

КОМІТЕТИ САМОДОПОМОГИ ЯК ЛОКАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ В РАЙХСКОМІСАРИАТІ “УКРАЇНА”

Анотація. *Метою роботи є вивчення ролі комітетів самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” як локальних механізмів гуманітарної підтримки населення, а також визначення особливостей їх функціонування в умовах нацистського окупаційного режиму.*

© 2026 by the author(s)

This article published by Sumy Historical and Archival Journal distributed under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше комплексно проаналізовано діяльність комітетів самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” як локальних механізмів гуманітарної підтримки населення в умовах нацистської окупації.

У результаті автор приходить до висновків, що комітети самопомоги були створені окупаційною владою як контрольована альтернатива ліквідованим організаціям Українського Червоного Хреста. Вони стали важливим елементом системи гуманітарної підтримки населення на окупованих територіях. Основними напрямками діяльності комітетів самопомоги мали бути надання фінансово-матеріальної та медичної допомоги населенню. Встановлено, що комітети самопомоги перебували під постійним контролем німецької адміністрації та були інтегровані в систему окупаційного управління. Поряд із гуманітарними функціями вони використовувалися для підтримання соціальної стабільності, забезпечення економічних потреб Райху та здійснення пропагандистського впливу на населення. З’ясовано, що основний тягар фінансування діяльності комітетів самопомоги покладався на місцевих жителів. Комітети самопомоги виступали важливими локальними механізмами гуманітарної підтримки населення в Райхскомісаріаті “Україна”.

Ключові слова: комітет самопомоги, гуманітарна підтримка, місцеве населення, нацистська окупація, окупаційна адміністрація, Райхскомісаріат “Україна”, Друга світова війна.

Цитування. Кицак, Б.В. (2026). Комітети самопомоги як локальні механізми гуманітарної підтримки населення в Райхскомісаріаті “Україна”. *Сумський історико-архівний журнал*. XLVI, 46-58. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2026.i46.p.46

Серед інституцій, які функціонували на окупованих нацистами землях, що ввійшли до складу Райхскомісаріату “Україна”, важливе місце посідали комітети самопомоги. Вони виникли після ліквідації організацій Українського Червоного Хреста та стали складовою системи гуманітарної опіки на окупованих територіях. В умовах Другої світової війни, руйнування звичних механізмів соціального забезпечення, зростання кількості нужденних комітети самопомоги виконували важливі функції з надання фінансово-матеріальної та медичної допомоги. Водночас їхня діяльність відбувалася в межах окупаційної системи управління та перебувала під контролем німецької адміністрації. Через ці структури окупаційна влада прагнула не лише забезпечити мінімальний рівень соціальної підтримки населення, а й реалізувати власні адміністративні, господарські та пропагандистські завдання.

В історіографії комітети самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” не виступали предметом комплексного дослідження. Водночас окремі аспекти їх функціонування висвітлювалися у працях, присвячених вивченню проявів нацистського окупаційного режиму та повсякденного життя населення в деяких регіонах окупованої України. Зокрема, С. Стельникович розглядав роль комітетів самопомоги у сфері соціального захисту населення на території Житомирської та Вінницької областей (Стельникович, 2013; Стельникович, 2015), а С. Іванов – на Волині (Іванов, 2017). Л. Дударчук у контексті дослідження культурно-освітніх процесів у Генеральному окрузі “Волинь-Поділля” звертав увагу на вплив місцевих комітетів самопомоги на розвиток освітнього та культурного життя регіону (Дударчук, 2023а; Дударчук, 2023б). М. Уракін під час вивчення проблем колабораціонізму порушував питання їх функціонування в Житомирському генеральному окрузі (Уракін, 2025). Окремі аспекти, пов’язані з діяльністю комітетів самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна”, також розглядалися у наших попередніх роботах, присвячених нацистській окупаційній політиці у сфері медичного обслуговування населення (Кицак, 2021). Епізодичну увагу комітетам самопомоги в Генеральному окрузі “Житомир” та

Райхскомісаріаті “Україна” приділяли західні дослідники В. Лауер (Лауер, 2010: 74) та К. Беркгоф (Беркгоф, 2011: 144). Відтак діяльність комітетів самопомоги як локальних механізмів гуманітарної підтримки населення в Райхскомісаріаті “Україна” залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті полягає у вивченні ролі комітетів самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” як локальних механізмів гуманітарної підтримки населення, а також визначення особливостей їх функціонування в умовах нацистського окупаційного режиму.

Наприкінці 1941 – на початку 1942 рр. в Райхскомісаріаті “Україна” активізувалася діяльність організацій, що надавали гуманітарну підтримку місцевому населенню. Серед них важливе місце посідав Український Червоний Хрест, який розпочав розбудову власної мережі та формування обласних осередків. Як зазначає С. Стельникович, німецька окупаційна влада, побоюючись розширення цієї мережі та її можливого використання як осередку українського національного руху, здатного вийти з-під контролю німецької адміністрації, припинила діяльність організації (Стельникович, 2015: 261). Уже 22 лютого 1942 р. з’явилося розпорядження окупаційної адміністрації, у якому наголошувалося: “Створення місцевих об’єднань або комітетів Українського Червоного Хреста або інших об’єднань забороняється. Місцеві комітети Українського Червоного Хреста мають бути розпущені” (ЦДАВО України. Ф. КМФ-8. Оп. 2. Спр. 456: 66).

Після заборони Українського Червоного Хреста в Райхскомісаріаті “Україна” окупаційна влада ініціювала формування підконтрольних їй місцевих комітетів самопомоги. Водночас німецька адміністрація прагнула усунути з публічного використання саму назву “Український Червоний Хрест”. Зокрема, 7 травня 1942 р. штатдкомісар Житомира заборонив місцевій газеті “Голос Волині” використовувати цю назву. Натомість для позначення гуманітарних організацій він рекомендував вживати термін “українська самопомога” (ДАЖО. Ф. Р-1156. Оп. 1. Спр. 35: 102).

Комітети самопомоги мали функціонувати на регіональному рівні без створення загальноукраїнського керівного центру. Порядок їх формування визначався розпорядженням райхсміністра окупованих східних територій А. Розенберга. Основні завдання та напрями діяльності цих організацій були окреслені райхскомісаром України Е. Кохом (Стельникович, 2015: 260) в інтерв’ю (бесіді) “Німецька розбудова в Україні забезпечує незалежність Європи”, опублікованому 18 серпня 1942 р. в газеті “Deutsche Ukraine-Zeitung” (ЦДАГОУ. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 145: 13–14; Deutsche Ukraine-Zeitung, 1942: 1–2). Згодом цей матеріал був передрукований українською мовою в деяких окупаційних виданнях.

Інтерв’ю Е. Коха, приурочене до першої річниці його перебування на посаді райхскомісара, мало програмний характер. У ньому не лише підбивалися підсумки діяльності цивільної адміністрації, а й окреслювалися основні напрями її подальшої політики на окупованих українських територіях. Значне місце в інтерв’ю відводилося порядку створення комітетів (організацій) самопомоги (Einheimisches Selbsthilfewerk, ESW), які розглядалися німецькою владою як важливий елемент системи соціального забезпечення населення. Е. Кох зауважував, що комітети самопомоги створювалися як наступники ліквідованих організацій Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Райхскомісар також окреслив їх структуру, яка передбачала наявність двох основних напрямів роботи. Перший напрям охоплював надання матеріальної допомоги населенню, зокрема забезпечення продовольством, одягом, взуттям, предметами домашнього вжитку, організацію громадських їдалень, допомогу сиротам та вирішення житлових проблем. Другий напрямок діяльності був пов’язаний із медичною сферою та включав створення й функціонування лікарень, санаторіїв, лікувальних закладів, пунктів допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також підготовку медичних сестер та іншого допоміжного

медичного персоналу (*Deutsche Ukraine-Zeitung*, 1942: 2). Водночас практична діяльність комітетів самопомоги виявилася значно вужчою за визначені Е. Кохом напрями роботи.

Зміст інтерв'ю Е. Коха свідчить, що діяльність комітетів самопомоги розглядалася нацистською адміністрацією не лише як гуманітарний захід. Одним із ключових завдань новостворених структур мало стати підтримання працездатності місцевого населення, яке окупаційна влада розглядала як важливий трудовий ресурс. Не випадково комітети самопомоги перебували під безпосереднім контролем німецької адміністрації та підпорядковувалися гебітскомісарам (штадткомісарам) (*Deutsche Ukraine-Zeitung*, 1942: 2).

Зважаючи на це, можна стверджувати, що місцеві комітети самопомоги мали не лише гуманітарне, а й господарсько-прагматичне значення. Вони виступали складовою системи окупаційного управління, яка спрямовувалася на забезпечення економічних потреб Райху та підтримання соціальної стабільності на підконтрольних територіях. Через комітети самопомоги, створені з ініціативи та за активної участі окупаційної адміністрації, турбота про нужденне населення фактично покладалася на місцеві громади. Водночас для підвищення авторитету цих структур серед населення та їх кращого сприйняття в офіційних назвах нерідко використовувалися українські національні маркери. До назв часто включався прикметник “український” (наприклад, “Петриківський український комітет самопомоги” (Новий час, 1943: 2)), а окремі комітети самопомоги, зокрема в Дніпропетровську (Дніпропетровська газета, 1943а: 4) та Кам’янському (Кам’янські вісті, 1943b: 2), носили ім’я Тараса Шевченка. Використання прикметника “український” та імені Тараса Шевченка мало сприяти формуванню позитивного образу комітетів самопомоги та залученню населення до їхньої діяльності.

Найбільш активно комітети самопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” створювалися у другій половині 1942 р., коли відбувалося формування їхньої мережі в різних генеральних округах. Окремі випадки заснування таких структур фіксуються і в першій половині 1943 р. (Світлий промінь, 1943: 4). Їхня діяльність поширювалася не лише на українські території, а й на білоруські землі, включені до складу Райхскомісаріату “Україна” (Голос, 1944: 3; Дударчук, 2022: 44–49).

Нацистська адміністрація прагнула тримати місцеву ініціативу під постійним наглядом, унеможлививлюючи її перехід у русло широкої громадської активності. Відповідно до розпорядження райхсміністра А. Розенберга, ініціатива щодо створення комітетів самопомоги мала надходити від гебітскомісарів. Гебітскомісари водночас мали здійснювати політичний нагляд над діяльністю комітетів. Додатковий контроль над ними також покладалася на відділи здоров’я і суспільної опіки при генеральних комісаріатах (Дзвін волі, 1942: 2). Із цією ж метою в окремих регіонах проводилася реорганізація та централізація вже існуючих гуманітарних організацій. У Луцьку, як і в деяких інших населених пунктах, відповідно до розпорядження окупаційної влади український допомогивий комітет було реорганізовано в український комітет самопомоги (Український голос, 1942: 4). Хоча нова структура у Луцьку, а також в інших населених пунктах Генерального округу “Волинь-Поділля” і далі виступала під назвою “Український допомогивий комітет” (Дударчук, 2023а: 202–210).

Аналогічні процеси відбувалися і в інших регіонах. 27 вересня 1942 р. дунаєвецький гебітскомісар через місцеву газету закликав населення долучитися до створення “Української організації самопомоги”, яка мала розпочати діяльність 1 жовтня 1942 р. на базі вже існуючих українського комітету та комітету самопомоги (Урядові дунаєвецькі вісті, 1942а: 4). Завдання реорганізованих інституцій фактично не різнилися від тих завдань, які виконували попередні гуманітарні організації. Тому такі дії окупаційної влади були спрямовані насамперед на уніфікацію мережі гуманітарних структур та посилення адміністративного контролю над їхньою діяльністю.

Максимально комітети самопомоги поширювали свою діяльність на територію відповідного району, гебітскомісаріату або міста (штадткомісаріату). Часто, незважаючи на те, що до гебітскомісаріату входили кілька колишніх радянських районів, такі комітети називалися районними або окружними (тобто діяли на рівні гебітскомісаріату – “округу”). Водночас при них могли функціонувати місцеві осередки на рівні сіл (сільських управлінь). Організаційну структуру комітетів самопомоги можна простежити на прикладі комітету Апостолівського району Дніпропетровської області та його сільських осередків, створених наприкінці 1942 р. Відповідно до “Тимчасового положення українського комітету самопомоги Апостолівського району” був створений відповідний осередок комітету самопомоги в районному центрі як центральний, а на території кожного сільського управління створювалися сільські комітети самопомоги як його осередки (ДАДО. Ф. Р-2311. Оп. 1. Спр. 3: 15).

Здебільшого членами комітетів самопомоги могли бути повнолітні місцеві жителі. Як правило, вони сплачували членські внески на утримання комітетів. До прикладу: станом на 17 березня 1943 р. кількість членів комітету самопомоги в Дніпропетровську становила 8 080 осіб. Із них 102 особи через скрутне матеріальне становище були звільнені від сплати членських внесків на постійній або тимчасовій основі (Дніпропетровська газета, 1943b: 4).

Навіть на рівні вимог до членства в комітетах самопомоги простежувався антисемітизм, який залишався важливим елементом ідеології та адміністративної політики нацистського окупаційного режиму. Подібні обмеження фіксуються навіть на завершальному етапі нацистської окупації, коли більшість єврейського населення вже була знищена внаслідок реалізації політики Голокосту. Так, наприкінці травня 1943 р. у петриківській окружній газеті “Новий час” зазначалося, що членами комітетів самопомоги не могли бути не лише євреї, а й особи, одружені з євреями: “Жиди та одружені з жидами не мають права членства” (Новий час, 1943: 2).

Антисемітизм також простежується в газетних матеріалах, присвячених діяльності комітетів самопомоги. Це виявлялося через використання характерних для нацистської пропаганди ідеологем, зокрема поняття “жидобільшовизм”, а також через ототожнення радянського комуністичного режиму та його керівництва з єврейством. Зокрема, у повідомленні про початок діяльності комітету самопомоги, створеного 5 січня 1943 р. у Павлограді, опублікованому в місцевій “Павлоградській газеті”, містилася апеляція до постаті Сталіна та відбувалося його пов’язування з єврейством як ворожим елементом: “Сталіну український та й ніякий народ не потрібний. Йому важливо утриматись на престолі та врятувати своїх жидів” (Павлоградська газета, 1943: 2).

Важливу роль у діяльності комітетів самопомоги відігравали жінки. У Пінську, який входив до складу Генерального округу “Волинь-Поділля”, при Українському допомоговому комітеті (місцевий комітет самопомоги) діяла жіноча секція. Серед її завдань восени 1942 р. були “завдання заопікуватися безробітними українськими жінками в Пінську” та збір одягу для дитячого притулку (Гадяцька газета, 1942: 3). У Кам’янському на Дніпропетровщині діяльність комітету помітно активізувалася після долучення до його роботи жінок, які раніше працювали в Жіночій службі Україні. У місцевій газеті “Кам’янські вісті” від 18 травня 1943 р. зазначалося: “Це цілком природньо, бо серце жінки скоріше й чутливіше відгукується на страждання безпомічних й безпорадних інвалідів, сиріт й удов” (Кам’янські вісті, 1943a: 2). За участі жіночої секції у Кам’янському були організовані курси медичних сестер, бухгалтерські та друкарські курси, курси крою і шиття, а також художня майстерня та майстерня з виробництва дитячих іграшок (Кам’янські вісті, 1943b: 2). У луцькому комітеті самопомоги, де також існувала окрема жіноча секція, працювали “переважно жінки, які сумлінно виконують взяті на себе обов’язки” (Український голос, 1944: 8).

Структурно комітети самопомоги, якщо і не мали чітко окреслених відділів, здебільшого працювали відповідно до завдань у двох напрямках: суспільної опіки та медичної підтримки місцевого населення. Іноді комітети самопомоги могли поділятися на більшу кількість відділів. Так, комітет самопомоги у Луцьку мав відділи (секції): суспільної опіки, фінансову, санітарну, опіки над майном, жіночу (Український голос, 1944: 8).

Одним із головних напрямів діяльності комітетів самопомоги була фінансова та матеріальна підтримка нужденних категорій населення. Більш детально простежимо це на прикладі діяльності комітету самопомоги в Запоріжжі. Його представники наголошували на необхідності першочергової допомоги людям з інвалідністю, особам похилого віку, які втратили працездатність і не мали засобів для існування, а також родинам, що втратили годувальників. Після подання заяви та перевірки матеріального становища таким особам призначалася постійна допомога залежно від складу сім'ї, але не менше 150 крб на місяць. На початку червня 1943 р. її на постійній основі отримували 325 родин. Окрім того, працюючим особам, які через хворобу, нещасний випадок чи інші обставини опинилися у скрутному матеріальному становищі, могли надаватися разова допомога або довготермінова позика. В окремих випадках поряд із фінансовою допомогою нужденні отримували продукти харчування (Нове Запоріжжя, 1943а: 4). Комітет самопомоги у Золотоноші, створений 6 березня 1943 р., своїм головним завданням проголосив “подавати матеріальну допомогу особам, що опинилися у важкому матеріальному стані, а саме: інвалідам, хворим, сиротам, бездоглядним дітям” (Золотоніські вісті, 1943: 4).

Діяльність комітетів самопомоги не обмежувалася наданням фінансової та матеріальної підтримки. У Дніпропетровську людям з інвалідністю пропонувалася робота відповідно до стану їхнього здоров'я (Дніпропетровська газета, 1943с: 4). Районний комітет самопомоги у П'ятихатках у першій половині 1943 р. надав фінансову допомогу на суму 4 тис. крб 22 особам, які постраждали від стихійного лиха (П'ятихатська газета, 1943: 4). Окрему увагу комітети приділяли багатодітним сім'ям. У середині 1943 р. комітет самопомоги в Дніпропетровську розпочав надавати таким родинам допомогу коштами, вугіллям та продуктами харчування за умови утримання п'ятох і більше дітей (Дніпропетровська газета, 1943е: 4).

В окремих випадках комітети самопомоги декларували підтримку дітей осіб, які зазнали репресій з боку радянської влади (Нове українське слово, 1943: 4). Подібна діяльність набувала виразного пропагандистського спрямування. Через надання допомоги таким категоріям населення окупаційна адміністрація прагнула підкреслити злочинний характер радянського режиму та продемонструвати нібито власну турботу про його жертв. У такий спосіб соціальна допомога поєднувалася з інформаційно-пропагандистською роботою, спрямованою на формування лояльного ставлення місцевого населення до окупаційної влади та посилення антирадянських настроїв.

Подекуди місцеві комітети самопомоги переглядали попередні радянські рішення про надання інвалідності. Так, комітет самопомоги в Антонінах на Черкащині створив спеціальну медичну комісію, яка здійснила перевірку осіб з інвалідністю та встановила відповідні групи інвалідності (Світлий промінь, 1943: 4). У Дніпропетровську при комітеті самопомоги діяли так звані “квартильні уповноважені”, які займалися виявленням нужденних мешканців міста, обстеженням їхнього матеріального становища та визначенням потреб у допомозі (Дніпропетровська газета, 1943а: 4).

Фактично політика окупаційної влади в роки Другої світової війни спрямовувалася на те, щоб місцеві комітети самопомоги забезпечували не лише підтримку нужденних осіб, а й утримували соціальні заклади. Насамперед йшлося про дитячі будинки, будинки для інвалідів та осіб літнього віку, а подекуди і про окремі медичні установи. Передача

таких закладів під опіку комітетів самодопомоги в основному розпочалася в 1943 р. У такий спосіб окупаційна адміністрація намагалася перекласти значну частину соціального забезпечення населення на місцеві гуманітарні структури та громади.

Про масштаби цієї діяльності свідчать окремі регіональні приклади. У березні 1943 р. на утриманні комітету самодопомоги Білої Церкви перебувало майже 300 дітей у трьох дитячих будинках та одному дитячому садку, 43 інваліди та особи похилого віку, 250 непрацездатних міщан і 350 сімей біженців (Дзвін волі, 1943: 4). Станом на середину 1943 р. під опікою комітету самодопомоги в Дніпропетровську перебували 2 516 нужденних дітей та осіб з інвалідністю, які розміщувалися в двох будинках інвалідів, 15 дитячих садках, двох дитячих комбінатах, п'яти дитячих яслах і чотирьох дитячих будинках. Одним із важливих напрямів роботи дніпропетровського комітету також стала організація мережі їдалень для нужденних (Дніпропетровська газета, 1943d: 4). Окрім того, ще наприкінці 1942 р. штадткомісар Дніпропетровська розпорядився передати на утримання міського комітету самодопомоги 5-ту міську поліклініку та всі зубопротезні майстерні (Дніпропетровська газета, 1942: 4). У цей же час комітет самодопомоги у Нікополі утримував будинок інвалідів, дитячий садок, надавав допомогу сирітським будинкам (Голос, 1943a: 4).

Подальше розширення функцій комітетів самодопомоги простежується і в інших частинах Райхскомісаріату "Україна". У Кам'янському, відповідно до розпорядження штадткомісара, із 1 серпня 1943 р. на утримання місцевого комітету самодопомоги були передані всі дитячі будинки міста, в яких перебувало близько 600 вихованців (Кам'янські вісті, 1943b: 2). У Запоріжжі під опікою комітету самодопомоги знаходилися два сирітські будинки, будинок для осіб похилого віку, 11 дитячих садків, троє дитячих ясел та грязево-електролікарня. На утримання цих закладів та інші види допомоги нужденним станом на серпень 1943 р. комітет самодопомоги витратив 1 695 тис. крб (Нове Запоріжжя, 1943b: 3), що свідчить про значні масштаби його соціальної діяльності.

В окремих регіонах комітети самодопомоги надавали обмежену підтримку радянським військовополоненим. Так, у травні 1943 р. комітет самодопомоги у Звенигородці на Черкащині поряд із підтримкою інвалідів, осіб похилого віку, сиріт та вдів проголосив допомогу військовополоненим одним із напрямів своєї діяльності (Рідне слово, 1943: 3). Водночас така підтримка не мала системного характеру та залишалася доволі обмеженою. Зокрема, комітет самодопомоги у Вінниці впродовж 1 квітня – 1 листопада 1943 р. надав радянським військовополоненим допомогу на суму 90 тис. крб (Голос, 1943b: 2). Однак подібні ініціативи не могли суттєво вплинути на становище військовополонених, які перебували в надзвичайно складних умовах табірної утримання. Показово, що окупаційна влада не видавала спеціальних розпоряджень, які б передбачали системне залучення комітетів самодопомоги до підтримки радянських військовополонених.

Додатковим напрямом діяльності місцевих комітетів самодопомоги в Райхскомісаріаті "Україна" з весни 1943 р. стала підтримка евакуйованого населення та біженців (здебільшого колаборантів), кількість яких зростала внаслідок наступу Червоної армії та відступу німецьких військ. На початку березня 1943 р. через місцеву газету "Дзвін волі" комітет самодопомоги у Білій Церкві повідомляв, що поряд із підтримкою інвалідів, дітей-сиріт та інших нужденних категорій населення він надає допомогу також біженцям (Дзвін волі, 1943: 4). Станом на 16 травня 1943 р., за звітом комітету самодопомоги Шепетівщини, на підтримку 81 евакуйованої особи було витрачено 8 750 крб (Нова Шепетівщина, 1943: 4).

У міру наближення фронту масштаби такої діяльності зростали. Вище згадувалося про те, що вінницький комітет самодопомоги за період від 1 квітня по 1 листопада 1943 р. надав радянським військовополоненим підтримку на суму 90 тис. крб; за цей же час на

потреби евакуйованих та біженців було виділено близько 130 тис. крб (Голос, 1943b: 2). На початку грудня 1943 р. дунаєвецька організація самодопомоги звернулася до населення із закликом підтримати евакуйованих шляхом добровільної здачі одягу та взуття. Для проведення цієї кампанії в селах гебітскомісаріату передбачалося створення спеціальних комісій зі збору речей (Дунаєвецькі вісті, 1943: 4).

Функціонування комітетів самодопомоги забезпечувалося насамперед за рахунок членських внесків, а також грошових та матеріальних пожертв місцевого населення. Водночас окремі комітети запроваджували обов'язкові відрахування на свою користь, які поширювалися на підприємства, установи та населення. Як-от: для поповнення фінансового й матеріального фондів організація самодопомоги в Дунаївцях, окрім добровільних пожертв, усі робітники та службовці мали відраховувати 3 % від заробітної плати, кооперативні організації – 2 % від товарообігу, а селяни – 2 % натурою від продукції, отриманої за трудовні (Урядові дунаєвецькі вісті, 1942b: 4).

Показовим є приклад Запоріжжя, де станом на серпень 1943 р. комітет самодопомоги отримав 784 тис. крб членських внесків. Додатковими джерелами надходжень були кошти, зібрані за підписними листами (250 тис. крб), спеціальні збори серед населення міста (76 тис. крб), націнки на театральні та кіно-квитки (205 тис. крб), відрахування від діяльності комісійних магазинів (160 тис. крб), а також прибутки від проведення лотерей (238 тис. крб) (Нове Запоріжжя, 1943b: 3).

Як свідчать фінансові звіти комітету самодопомоги в Запоріжжі (Нове Запоріжжя, 1943b: 3), а також відомості про діяльність аналогічних організацій в інших регіонах Райхскомісаріату “Україна” одним із додаткових джерел їхнього фінансування були спеціальні благодійні речові лотереї (Голос, 1943b). Їх проведення мало на меті залучення додаткових коштів та матеріальних ресурсів для підтримки соціальних закладів та надання допомоги нужденним категоріям населення.

Поширеним способом залучення додаткових коштів на користь комітетів самодопомоги було проведення благодійних театральних вистав. Так, 11 квітня 1943 р. театральний колектив Нікополя здійснив постановку оперети “Майська ніч”, а отримані від її проведення 3 645 крб були передані місцевому комітету самодопомоги (Промінь, 1943a: 4). 15 серпня 1943 р. Овруцький драматичний театр представив виставу “Безталанна”, прибуток від якої у сумі 3 960 крб було спрямовано на підтримку комітету самодопомоги в Овручі (Овруцькі вісті, 1943: 4).

До підтримки комітетів самодопомоги долучалися й церковно-релігійні організації. Зокрема, для комітету самодопомоги у Шепетівці духовенство організувало збір пожертв у храмах. Зі 134 тис. крб, зібраних на потреби комітету впродовж 20 березня – 1 травня 1943 р., 9 тис. крб надійшло від церковних зборів, а ще 5,5 тис. крб було зібрано в громадах євангельських християн (Нова Шепетівщина, 1943: 4). У Нікополі станом на травень 1943 р. на потреби місцевого комітету самодопомоги прихожани Свято-Преображенського собору зібрали понад 6,5 тис. крб, а прихожани Слав'янської церкви – понад 2 тис. крб. (Промінь, 1943b: 4). Подібна практика була поширеною і в інших регіонах Райхскомісаріату “України” (Звягельське слово, 1943: 4). Але в цьому випадку фактична допомога комітетам самодопомоги надходила від місцевих жителів – прихожан тієї або іншої конфесії.

Подекуди фінансову та матеріальну підтримку комітетам самодопомоги надавали й окупаційні органи влади. Такі кроки мали подвійне значення. З одного боку, вони сприяли підтриманню мінімальної соціальної стабільності на окупованих територіях, а з іншого – виконували важливу пропагандистську функцію, оскільки подібні акції регулярно висвітлювалися на сторінках місцевої преси. Так, із 21 червня 1943 р. міське управління Дніпропетровська почало виділяти кошти місцевому комітету самодопомоги для підтримки осіб, які постраждали внаслідок бомбардувань (Дніпропетровська газета,

1943e: 4). У червні 1943 р. гебітскомісар Гайсина передав на потреби місцевого комітету самодопомоги ліжка, ковдри, одяг та інші матеріальні ресурси (Гайсинська газета, 1943: 3). У Смілі комітет самодопомоги щомісячно отримував від районного фінансового відділу 30 тис. крб. (Нове українське слово, 1943: 4). Незважаючи на наявність таких випадків, допомога з боку окупаційної адміністрації переважно мала епізодичний характер та не змінювала загальної тенденції, за якої основний тягар фінансування діяльності комітетів самодопомоги покладався на місцеве населення.

Водночас відкритим залишається питання щодо реальних фінансових та матеріальних можливостей місцевого населення підтримувати діяльність комітетів самодопомоги. Значна частина мешканців окупованих територій сама перебувала у складному соціально-економічному становищі, зумовленому війною, окупаційною політикою та загальним погіршенням умов життя. Це певною мірою позначалося і на рівні підтримки гуманітарних організацій. Наприкінці лютого 1943 р. заступник голови комітету самодопомоги Дніпропетровська констатував: “Громадськість міста ще не досить гаряче й енергійно допомагає нашому Комітетові в здійсненні його заходів, що їх вимагає життя” (Дніпропетровська газета, 1943a: 4). Водночас наведене свідчення не означало повної відсутності підтримки з боку населення. Навпаки, у подальшому масштаби надходжень зросли. Лише впродовж 11–15 квітня 1943 р. на користь дніпропетровського комітету самодопомоги було зібрано 124 125 крб. (Дніпропетровська газета, 1943c: 4).

Окрім членських внесків і пожертв населення, до підтримки комітетів самодопомоги подекуди долучалися організації та підприємства. Вони надавали як фінансову допомогу, так і матеріальні ресурси, необхідні для забезпечення діяльності соціальних закладів та підтримки нужденних категорій населення. Це дозволяло комітетам частково компенсувати нестачу власних ресурсів і розширювати обсяги соціальної допомоги. Так, у Нікополі місцеві організації та підприємства надавали комітету самодопомоги і фінансову, і матеріальну підтримку (Промінь, 1943b: 4). Земельне управління для підтримки хворих передавало борошно, молоко та інші продукти харчування (Голос, 1943a: 4).

Окремі комітети самодопомоги володіли власними господарськими об’єктами, що дозволяло їм отримувати додаткові кошти для здійснення соціальної діяльності. Показовим у цьому контексті є комітет самодопомоги в Кам’янському, який мав у своєму розпорядженні кілька підприємств: завод із виробництва безалкогольних напоїв, заїжджий двір, содово-парфумерну фабрику, більярдну та три комісійно-скупочні крамниці. Отримані прибутки надходили до фондів комітету та використовувалися для підтримки нужденного населення. Завдяки такій активності, а також членським внескам та добровільним жертвам комітетом самодопомоги у Кам’янському до початку серпня 1943 р. на утримання дитячих ясел було витрачено понад 25 тис. крб, будинку інвалідів – близько 17 тис. крб, а грошову допомогу на загальну суму понад 133 тис. крб отримали 2 972 особи. Крім того, на майже 26,5 тис. крб було видано талони на безкоштовне харчування, профінансовано поховання 14 осіб на суму 980 крб, а 1 600 мешканцям міста розподілено 16 т картоплі (Кам’янські вісті, 1943b: 2).

Іноді джерелом матеріального забезпечення комітетів самодопомоги були земельні ділянки, які використовувалися для вирощування сільськогосподарської продукції. Вона могла використовуватися як для забезпечення соціальних закладів, так і для надання допомоги нужденним категоріям населення. Власне підсобне господарство площею 8 га, де вирощували картоплю, кукурудзу, соняшник, квасолю та інші сільськогосподарські культури, мав комітет самодопомоги в Кам’янському (Кам’янські вісті, 1943b: 2). Навесні 1943 р. для потреб комітету самодопомоги П’ятихатського району сільські управління засіяли зерновими культурами та городиною 25 га землі (П’ятихатська газета, 1943: 4). У Смілі районне управління виділило місцевому комітету самодопомоги 3,8 га землі для посіву ячменю, вівса, проса та посадки городини (Українські новини, 1943: 4).

Через діяльність місцевих комітетів самодопомоги окупаційна влада прагнула не лише розв'язувати соціальні проблеми, а й впливати на суспільні настрої. Ці структури використовувалися для поширення пропагандистських наративів, підтримки розпоряджень окупаційної адміністрації та формування лояльності населення до німецького режиму. У цьому контексті показовим є продовження створення нових комітетів самодопомоги навесні – влітку 1943 р., коли радянські війська вже розпочали активний наступ. За таких умов їх поява мала не лише практичне, а й пропагандистське значення, оскільки окупаційна влада прагнула продемонструвати турботу про місцеве населення та зберегти його прихильність.

Із цією метою соціальна допомога подекуди приурочувалася до нацистських пам'ятних дат. Подібні акції дозволяли поєднувати надання матеріальної підтримки з пропагандистською демонстрацією нібито піклування окупаційної влади про соціально незахищені категорії населення. Так, до дня народження Гітлера 20 квітня 1943 р. комітет самодопомоги в Дніпропетровську планував видати інвалідам першої та другої груп по 500 г пшона та 300 г солі (Дніпропетровська газета, 1943с: 4).

Подекуди місцеві комітети самодопомоги використовувалися окупаційною владою як інструмент пропаганди відправки населення на роботу до Німеччини. Комітет самодопомоги у Звенигородці серед своїх завдань, оприлюднених у місцевій газеті “Рідне слово”, називав фінансову та господарську підтримку “старих і непрацездатних батьків, діти яких працюють в Німеччині” (Рідне слово, 1943: 3). Подібні заяви мали продемонструвати, що родини працівників у Райху не залишаються без опіки, а тому виконували не лише соціальну, а й пропагандистську функцію.

Отже, місцеві комітети самодопомоги в Райхскомісаріаті “Україна” були створені окупаційною владою як контрольована альтернатива ліквідованим організаціям Українського Червоного Хреста. Вони стали основою системи гуманітарної підтримки на окупованих територіях, надаючи фінансову та матеріальну допомогу нужденним, а також утримуючи окремі соціальні й медичні установи. Поряд із виконанням гуманітарних функцій комітети самодопомоги були інтегровані в систему окупаційного управління та перебували під контролем німецької адміністрації. Вони використовувалися для підтримки соціальної стабільності, забезпечення економічних потреб Райху та здійснення пропагандистського впливу. За окремими винятками основний тягар фінансування діяльності комітетів покладався на місцевих жителів. Водночас комітети самодопомоги стали важливими локальними механізмами гуманітарної підтримки населення в умовах нацистського окупаційного режиму.

Література:

Беркгоф, 2011 – Беркгоф К. Жнива розпачу: життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ: Критика, 2011. 456 с.

Гадяцька газета, 1942 – Гадяцька газета (Гадяч). 1942. Ч. 69. 4 с.

Гайсинська газета, 1943 – Гайсинська газета (Гайсин). 1943. № 24. 4 с.

Голос, 1943а – Голос (Берлін). 1943. Ч. 26. 4 с.

Голос, 1943б – Голос (Берлін). 1943. Ч. 52. 4 с.

Голос, 1944 – Голос (Берлін). 1944. Ч. 13. 4 с.

ДАДО – Державний архів Дніпропетровської області. URL: https://dp.archives.gov.ua/images/stories/Pohmury_svitanok/55_2311_1_3_15.jpg (дата звернення: 18.03.2026).

ДАЖО – Державний архів Житомирської області.

Дзвін волі, 1942 – Дзвін волі (Біла Церква). 1942. Ч. 52. 2 с.

Дзвін волі, 1943 – Дзвін волі (Біла Церква). 1943. Ч. 18. 4 с.

Дніпропетровська газета, 1942 – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1942. № 242. 4 с.

Дніпропетровська газета, 1943а – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1943. № 18. 4 с.

Дніпропетровська газета, 1943б – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1943. № 25. 4 с.

Дніпропетровська газета, 1943с – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1943. № 33. 4 с.

Дніпропетровська газета, 1943д – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1943. № 51. 4 с.

- Дніпропетровська газета, 1943е – Дніпропетровська газета (Дніпропетровськ). 1943. № 52. 4 с.
- Дударчук, 2022 – Дударчук Л. Культурні процеси на Берестейщині в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Літопис Волині*. 2022. Ч. 27. С. 44–49. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.07>
- Дударчук, 2023а – Дударчук Л. В. Культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь-Поділля” в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). Дис. ... д-фа філософії: 032 Історія та археологія. Луцьк, 2023. 279 с.
- Дударчук, 2023б – Дударчук Л. Діяльність Українського допомогового комітету у Луцьку в період нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Україна у світовому просторі: минуле і сучасність. Збірник матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, м. Луцьк, 25 травня 2023 р.* Луцьк, 2023. С. 90–92.
- Дунаєвські вісті, 1943 – Дунаєвські вісті (Дунаївці). 1943. Ч. 96. 4 с.
- Звягельське слово, 1943 – Звягельське слово (Звягель). 1943. № 9. 4 с.
- Золотоніські вісті, 1943 – Золотоніські вісті (Золотоноша). 1943. Ч. 21. 4 с.
- Іванов, 2017 – Іванов С. І. Становище населення Волині в період німецької окупації (1941–1944 рр.). Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Острог, 2017. 242 с.
- Кам'янські вісті, 1943а – Кам'янські вісті (Кам'янське). 1943. Ч. 57. 2 с.
- Кам'янські вісті, 1943б – Кам'янські вісті (Кам'янське). 1943. Ч. 92. 2 с.
- Кицак, 2021 – Кицак Б. В. Нацистська окупаційна політика у сфері медичного обслуговування населення в Райхскомісаріаті “Україна” (1941–1944 рр.). Житомир: Бук-Друк, 2021. 192 с.
- Лауер, 2010 – Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. Київ: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с.
- Нова Шепетівщина, 1943 – Нова Шепетівщина (Шепетівка). 1943. № 36. 4 с.
- Нове Запоріжжя, 1943а – Нове Запоріжжя (Запоріжжя). 1943. № 44. 4 с.
- Нове Запоріжжя, 1943б – Нове Запоріжжя (Запоріжжя). 1943. № 67. 4 с.
- Нове українське слово, 1943 – Нове українське слово (Київ). 1943. № 222. 4 с.
- Новий час, 1943 – Новий час (Петриківка). 1943. № 36. 2 с.
- Овручські вісті, 1943 – Овручські вісті (Овруч). 1943. № 3. 4 с.
- П'ятихатська газета, 1943 – П'ятихатська газета (П'ятихатки). 1943. № 3. 4 с.
- Павлоградська газета, 1943 – Павлоградська газета (Павлоград). 1943. № 4. 2 с.
- Промінь, 1943а – Промінь (Нікополь). 1943. № 28. 4 с.
- Промінь, 1943б – Промінь (Нікополь). 1943. № 37. 4 с.
- Рідне слово, 1943 – Рідне слово (Звенигородка). 1943. № 48. 4 с.
- Світлий промінь, 1943 – Світлий промінь (Антоніни). 1943. Ч. 58. 4 с.
- Стельникович, 2013 – Стельникович С. Соціальний захист населення на Житомирщині у період нацистської окупації. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 73. С. 40–42.
- Стельникович, 2015 – Стельникович С. В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.). Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2015. 592 с.
- Український голос, 1942 – Український голос (Луцьк). 1942. Ч. 43. 4 с.
- Український голос, 1944 – Український голос (Луцьк). 1944. Ч. 1. 8 с.
- Українські новини, 1943 – Українські новини (Сміла). 1943. № 43. 4 с.
- Уракін, 2025 – Уракін М. Г. Колабораціонізм на території Житомирсько-Вінницького регіону у роки нацистської окупації, 1941–1944 рр. Дис. ... д-фа філософії: 032 Історія та археологія. Київ, 2025. 266 с.
- Урядові дунаєвські вісті, 1942а – Урядові дунаєвські вісті (Дунаївці). 1942. № 72. 4 с.
- Урядові дунаєвські вісті, 1942б – Урядові дунаєвські вісті (Дунаївці). 1942. № 74. 4 с.
- ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань та українці.
- Deutsche Ukraine-Zeitung, 1942 – Deutsche Ukraine-Zeitung (Luzk). 1942. № 178. 8 с.

References:

- Berkhof, 2011 – Berkhof, K. (2011). Zhnyva rozpachu: zhyttia i smert v Ukraini pid natsyystskoioi vladoiu [Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule]. Kyiv: Krytyka. 456 s. [in Ukrainian].
- Hadiatska hazeta, 1942 – Hadiatska hazeta [Hadiach Newspaper] (Hadiach). 1942. Ch. 69. 4 s. [in Ukrainian].
- Haisynska hazeta, 1943 – Haisynska hazeta [Haisyn Newspaper] (Haisyn). 1943. № 24. 4 s. [in Ukrainian].
- Holos, 1943а – Holos [Voice] (Berlin). 1943. Ch. 26. 4 s. [in Ukrainian].
- Holos, 1943б – Holos [Voice] (Berlin). 1943. Ch. 52. 4 s. [in Ukrainian].
- Holos, 1944 – Holos [Voice] (Berlin). 1944. Ch. 13. 4 s. [in Ukrainian].
- DADO – Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti [State Archives of Dnipropetrovsk Oblast]. URL: https://dp.archives.gov.ua/images/stories/Pohmury_svitanok/55_2311_1_3_15.jpg (data zvernennia: 18.03.2026). [in Ukrainian].
- DAZhO – Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State Archive of Zhytomyr Oblast]. [in Ukrainian].
- Dzvin voli, 1942 – Dzvin voli [Bell of Freedom] (Bila Tserkva). 1942. Ch. 52. 2 s. [in Ukrainian].
- Dzvin voli, 1943 – Dzvin voli [Bell of Freedom] (Bila Tserkva). 1943. Ch. 18. 4 s. [in Ukrainian].
- Dnipropetrovska hazeta, 1942 – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1942. № 242. 4 s. [in Ukrainian].

- Dnipropetrovska hazeta, 1943a – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1943. № 18. 4 s. [in Ukrainian].
- Dnipropetrovska hazeta, 1943b – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1943. № 25. 4 s. [in Ukrainian].
- Dnipropetrovska hazeta, 1943c – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1943. № 33. 4 s. [in Ukrainian].
- Dnipropetrovska hazeta, 1943d – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1943. № 51. 4 s. [in Ukrainian].
- Dnipropetrovska hazeta, 1943e – Dnipropetrovska hazeta [Dnipropetrovsk Newspaper] (Dnipropetrovsk). 1943. № 52. 4 s. [in Ukrainian].
- Dudarchuk, 2022 – *Dudarchuk, L.* (2022). Kulturni protsesy na Beresteishchyni v umovakh natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Cultural Processes in the Brest Region under Nazi Occupation (1941–1944)]. *Litopys Volyni*. Ch. 27. S. 44–49. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.07> [in Ukrainian].
- Dudarchuk, 2023a – *Dudarchuk, L. V.* (2023). Kulturno-osvitni protsesy v heneralnii okruzi “Volyn-Podillia” v roky natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Cultural and Educational Processes in the Volhynia-Podolia General District during the Nazi Occupation (1941–1944)]. *Dys. ... d-fa filosofii: 032 Istoriia ta arkeolohiia*. Lutsk. [in Ukrainian].
- Dudarchuk, 2023b – *Dudarchuk, L.* (2023). Diialnist Ukrainskoho dopomohovoho komitetu u Lutsku v period natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [The Activities of the Ukrainian Relief Committee in Lutsk during the Nazi Occupation (1941–1944)]. *Ukraina u svitovomu prostori: mynule i suchasnist. Zbirnyk materialiv II Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv ta aspirantiv, m. Lutsk, 25 travnia 2023 r. Lutsk*. S. 90–92. [in Ukrainian].
- Dunaievetski visti, 1943 – Dunaievetski visti [Dunaivtsi News] (Dunaivtsi). 1943. Ch. 96. 4 s. [in Ukrainian].
- Zviahelske slovo, 1943 – Zviahelske slovo [Zviahel Word] (Zviahel). 1943. № 9. 4 s. [in Ukrainian].
- Zolotoniski visti, 1943 – Zolotoniski visti [Zolotonosha News] (Zolotonosha). 1943. Ch. 21. 4 s. [in Ukrainian].
- Ivanov, 2017 – *Ivanov S. I.*, (2017). Stanovyshche naselennia Volyni v period nimetskoj okupatsii (1941–1944 rr.) [The Situation of the Population in Volhynia during the German Occupation (1941–1944)]. *Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy*. Ostroh. 242 s. [in Ukrainian].
- Kamianski visti, 1943a – Kamianski visti [Kamianske News] (Kamianske). 1943. Ch. 57. 2 s. [in Ukrainian].
- Kamianski visti, 1943b – Kamianski visti [Kamianske News] (Kamianske). 1943. Ch. 92. 2 s. [in Ukrainian].
- Kytsak, 2021 – *Kytsak, B. V.* (2021). Natsystska okupatsiina polityka u sferi medychnoho obsluhovuvannia naselennia v Raikhskomisariati “Ukraina” (1941–1944 rr.) [Nazi Occupation Policy in the Sphere of Medical Care for the Population in Reichskommissariat Ukraine (1941–1944)]. *Zhytomyr: Buk-Druk*. 192 s. [in Ukrainian].
- Lauer, 2010 – *Lauer, V.* (2010). Tvorenna natsystskoi imperii ta Holokost v Ukraini [Nazi Empire Building and the Holocaust in Ukraine]. *Kyiv: Zovnishtorhyvdav Ukrainy; Ukrainskiy tsentr vyvchennia istorii Holokostu*. 368 s. [in Ukrainian].
- Nova Shepetivshchyna, 1943 – Nova Shepetivshchyna [New Shepetivka Region] (Shepetivka). 1943. № 36. 4 s. [in Ukrainian].
- Nove Zaporizhzhia, 1943a – Nove Zaporizhzhia [New Zaporizhzhia] (Zaporizhzhia). 1943. № 44. 4 s. [in Ukrainian].
- Nove Zaporizhzhia, 1943b – Nove Zaporizhzhia [New Zaporizhzhia] (Zaporizhzhia). 1943. № 67. 4 s. [in Ukrainian].
- Nove ukrainske slovo, 1943 – Nove ukrainske slovo [New Ukrainian Word] (Kyiv). 1943. № 222. 4 s. [in Ukrainian].
- Novyi chas, 1943 – Novyi chas [New Time] (Petrykivka). 1943. № 36. 2 s. [in Ukrainian].
- Ovruchski visti, 1943 – Ovruchski visti [Ovruch News] (Ovruch). 1943. № 3. 4 s. [in Ukrainian].
- Piatykhatska hazeta, 1943 – Piatykhatska hazeta [Pyatykhatky Newspaper] (Piatykhatsky). 1943. № 3. 4 s. [in Ukrainian].
- Pavlohradaska hazeta, 1943 – Pavlohradaska hazeta [Pavlohrad Newspaper] (Pavlohrad). 1943. № 4. 2 s. [in Ukrainian].
- Promin, 1943a – Promin [Ray] (Nikopol). 1943. № 28. 4 s. [in Ukrainian].
- Promin, 1943b – Promin [Ray] (Nikopol). 1943. № 37. 4 s. [in Ukrainian].
- Ridne slovo, 1943 – Ridne slovo [Native Word] (Zvenyhorodka). 1943. № 48. 4 s. [in Ukrainian].
- Svitlyi promin, 1943 – Svitlyi promin [Bright Ray] (Antoniny). 1943. Ch. 58. 4 s. [in Ukrainian].
- Stelnykovich, 2013 – *Stelnykovich, S.* (2013). Sotsialnyi zakhyst naselennia na Zhytomyrshchyni u period natsystskoi okupatsii [Social Protection of the Population in the Zhytomyr Region during the Nazi Occupation]. *Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 73. S. 40–42. [in Ukrainian].
- Stelnykovich, 2015 – *Stelnykovich, S. V.* (2015). Zhytomyrsko-Vinnytskyi rehion v umovakh natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [The Zhytomyr and Vinnytsia Region in the Conditions of the Nazi Occupation (1941–1944)]. *Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok*. 592 s. [in Ukrainian].
- Ukrainskyi holos, 1942 – Ukrainskyi holos [Ukrainian Voice] (Lutsk). 1942. Ch. 43. 4 s. [in Ukrainian].
- Ukrainskyi holos, 1944 – Ukrainskyi holos [Ukrainian Voice] (Lutsk). 1944. Ch. 1. 8 s. [in Ukrainian].
- Ukrainski novyny, 1943 – Ukrainski novyny [Ukrainian News] (Smila). 1943. № 43. 4 s. [in Ukrainian].

Urakin, 2025 – *Urakin, M.H.* (2025). Kolaboratsionizm na terytorii Zhytomyrsko-Vinnytskoho rehionu u roky natsystskoi okupatsii, 1941–1944 rr. [Collaborationism in the Zhytomyr–Vinnytsia Region during the Nazi Occupation, 1941–1944]. *Dys. ... d-fa filosofii: 032 Istoriiia ta arkeolohiia*. Kyiv. 266 s. [in Ukrainian].

Uriadovi dunaievetski visti, 1942a – Uriadovi dunaievetski visti [Government Dunaivtsi News] (Dunaivtsi). 1942. № 72. 4 s. [in Ukrainian].

Uriadovi dunaievetski visti, 1942b – Uriadovi dunaievetski visti [Government Dunaivtsi News] (Dunaivtsi). 1942. № 74. 4 s. [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. [In Russian].

TsDAVO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies]. [In Russian].

Deutsche Ukraine-Zeitung, 1942 – Deutsche Ukraine-Zeitung (Luzk). 1942. № 178. 8 s. [In German].

*Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Автор також повідомляє, що робота виконувалася без використання технологій штучного інтелекту.

Отримано 21.01.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 12.04.2026

Прийнято до друку 20.04.2026

Оприлюднено 22.06.2026

Submitted 21.01.2026

Received in received form 12.04.2026

Accepted for publication 20.04.2026

Published online 22.06.2026